

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Andreas Nyberg

Decemberkompromissen 1906
Ett första möte mellan
arbetsmarknadens parter.

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Uppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Elsa Trolle Önnerfors

Termin: HT 2013

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
2 RÄTTSLIGA REGLERINGAR AV ARBETSSITUATIONEN	5
2.1 Den rättsliga utvecklingen under 1800-talet	5
2.2 Munkorgslagen	6
2.2.1 Riksdagens mottagande	6
2.3 Utvidgad åtalsrätt	7
2.3.1 Riksdagens mottagande	8
2.4 Åkarpslagen	8
3 FACKFÖRENINGSRÖRELSEN	10
3.1 De tidiga fackföreningarna	10
3.2 Radikalisering av fackföreningarna	10
3.3 Fackförbunden bildas	11
3.4 Landsorganisationen	11
3.4.1 Organisationens syfte	12
3.5 Politisk storstrejk 1902	12
3.6 Verkstadskonflikten	13
4 ARBETSGIVARORGANISATIONERNA	15
4.1 De tidiga arbetsgivarorganisationerna	15
4.2 Danmark och Septemberforliget	16
4.3 SAF	17
4.4 Arbetets frihet	18
5 DECEMBERKOMPROMISSEN	20
5.1 De åtta mindre konflikterna	20

5.2	Decemberkompromissen och §23	20
5.3	Kompromissens efterspel	21
6	ANALYS	23
6.1	Varför möttes organisationerna vid just den tidpunkten?	23
6.1.1	LOs väg till förhandlingarna	23
6.1.2	SAFs väg till förhandlingarna	24
6.2	Vad blev resultatet av kompromissen?	24
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	26

Summary

The Swedish labor law has since Saltsjöbadsavtalet in 1938 been defined by collective agreements between the parties of the labor market. But before Saltsjöbadsavtalet another agreement was made in 1906, also between the trade union organization, LO, and the employers' organization SAF. This thesis is a study of what led to this agreement and the effect it had from a legal history point of view. The thesis begins with an account of the legal situation during the early twentieth century. While most legal regulations on the labor market was lifted the fear of the emerging trade union movement and especially its connection to social democracy made the government pass some laws that helped employers to combat the early union's emergence. Following this is an account of how the unions emerged in Sweden during the period, their early struggles. Also an account is made of how the unions developed during the period and their first meetings with the employers' associations.

Next SAF development is accounted for, how employers association in Sweden was affected by the Danish developments of the time and what strategies they were using. The importance of § 23 of the SAF's bylaws is mentioned, the association's fundamentally important demand that the employer would manage and distribute work and have control over hiring and firing.

The December-compromise, as the agreement would later be known, between LO and SAF lead to the mutual recognition of the two organizations in the area of the workers right to organize SAFs § 23. The last part of the essay tries to analyze the negotiations. SAFs reason to initiate the meeting was the association's wish to make a nationwide collective agreement. LO accepted the invitation in hopes of getting their rights recognized. The analysis ends with why the sensitive issue of §23 might have been a reason for continued struggles between the parties of the labor market, even though the agreement as a whole became an important part of Swedish labor history.

Sammanfattning

Den svenska arbetsrätten har sedan Saltsjöbadsavtalet 1938 definierats av kollektivavtal mellan arbetsmarknadens parter. Men innan Saltsjöbadsavtalet träffades 1906 ett annat avtal mellan fackföreningarnas centralorganisation LO och arbetsgivarnas organisation SAF. Denna avhandling är en rättsvetenskaplig studie av vad som ledde till detta avtal och vilken effekt det fick.

Uppsatsen börjar med en redogörelse för det rättsliga läget under det tidiga nittonhundratalet. Avtalsfrihet rådde i stor utsträckning men skräcken för den framväxande fackföreningsrörelsen och framför allt dennas koppling till socialdemokratin gjorde att man från regeringens sida på straffrättslig väg hjälpte arbetsgivarna att bekämpa den tidiga fackföreningens framväxt.

Därefter följer en redogörelse för hur fackföreningarna växer fram i Sverige, deras tidiga kamper och hur utvecklingen gick till Landsorganisationens bildande och dess första möten med arbetsgivarorganisationerna.

Även SAFs utveckling behandlas, hur arbetsgivarföreningen i Sverige ska komma att påverkas av den danska utvecklingen och vilka strategier man använde sig av. §23 i SAFs stadgar behandlas även, förbundets principiellt viktiga krav att arbetsgivaren ska leda och fördela arbetet samt ha kontroll över anställningar och avskedanden.

Decemberkompromissen som avtalet mellan LO och SAF ska komma att kallas leder till ömsesidiga erkännanden av de båda föreningarna på föreningsfrihetens område och SAFs §23.

Slutligen behandlas SAFs anledning till att inbjuda till mötet, nämligen föreningens vilja att sluta ett rikstäckande kollektivavtal. Även LOs anledningar att delta i förhandlingarna vilket i stort var att få föreningsfriheten erkänd samt att utveckla föreningen till ett större deltagande på arbetsmarknaden.

Slutligen nämns den inom de båda förbunden så känsliga frågan angående §23 som en stor möjlighet att arbetsstriderna trots avtalets betydelse för den framtida arbetsrätten fortsatte ett par år till.

Förkortningar

AK	Andra kammarens protokoll
CA	Centrala Arbetsgivareförbundet
FK	Första kammarens protokoll
LO	Landsorganisationen i Sverige
LU	Laguskottet
Mot II	Motion i andra kammaren
SAF	Svenska Arbetsgivareföreningen
SL	1864 års strafflag
VF	Sveriges Verkstadsförening

1 Inledning

Arbetsrätten i Sverige är präglad av kollektivavtalen. De centrala arbetsgivar- och arbetstagarorganisationerna har med stor framgång använt sig av dessa för att bevara arbetsfreden och tryggheten på den svenska arbetsmarknaden. Men det var inte alltid så. Under artonhundra- och det tidiga nittonhundratalet var den svenska arbetsmarknaden en av världens mest konfliktdrabbade. Den stora vändpunkten kan sägas kom i och med Saltsjöbadsavtalet 1938 mellan LO och SAF. Men detta var inte centralorganisationernas första avtal.

Redan 1906 möts de båda organisationerna och slöt då sin första, och fram till Saltsjöbadsavtalet enda, överenskommelse. Denna kom att kallas Decemberkompromissen, som namn kanske inte det mest romantiska. Mitt syfte med den här avhandlingen är att undersöka kompromissen utifrån frågeställningarna:

1. Varför möttes organisationerna vid just den tidpunkten?
2. Vad blev resultatet av kompromissen?

För att undersöka detta har jag tittat på tidsperioden för det första ur ett rättsligt perspektiv. Hur reglerades arbetsmarknaden rent juridiskt under artonhundratalets slut och nittonhundratalets början. För det andra har jag undersökt de båda organisationernas ursprung och tidiga historia.

Jag har valt att disponera uppsatsen efter samma, något avgränsade modell. Jag utgår från rättsläget, som arbetsrättens bakgrund, övergår till LOs historia, därefter vidare till SAFs historia, en genomgång av vad som avhandlades under decemberkompromissen för att slutligen försöka ge ett svar på mina frågor. Uppdelningen mellan LO och SAF är inte självklar då mycket av de båda föreningarnas historia är gemensam, jag har ändå valt att avhandla de båda i olika kapitel för att på så vis förhoppningsvis göra tydligare olikheterna i föreningarnas strategier och förhinder.

Av platsbrist har jag varit tvungen att beskära uppsatsen en smula. Bland annat lämnas inget utrymme åt de av LO obundna fackföreningarna. Likaså är arbetsgivarorganisationerna i stort begränsade till SAF, även om Verkstadsföreningen figurerar i mindre skala i kapitlet om LO.

När det gäller källor har jag haft tillgång till riksdagstrycken genom juridiska biblioteket. Då uppsatsen varit begränsad i tid bedömde jag det däremot orimligt att gå igenom tidningsarkiv och organisationernas protokoll och har i de fallen tvingats förlita mig på den litteratur som finns på ämnet.

2 Rättsliga regleringar av arbetssituationen

2.1 Den rättsliga utvecklingen under 1800-talet

Liberaliseringen av samhället under 1800-talet samt de förändrade formerna för arbete medförde en rad lagändringar. Hallrätterna avskaffades i en förordning 1846¹ och deras uppgifter överfördes till magistraten i staden. Detta medförde att fabrikerna hamnade under samma myndighet som hantverkarna. I en annan förordningsamma år² avskaffades skråväsendet och specialdomstolarna även om vissa inskränkningar kvarstod, till exempel krävdes fortfarande i vissa fall mästarprov för att få rätt att hålla en verkstad och anställa arbetare.³

Några år senare kom 1864 års förordning om utvidgad näringsfrihet⁴ och med den infördes i princip fullständig näringsfrihet. Yrkeskompetenskraven och det obligatoriska föreningsväsendet avskaffades. Anställningarna blev från och med den här tiden i princip helt avtalsbaserade där arbetsgivare och arbetstagare formellt sågs som två jämställda parter.⁵ Adlercreutz påpekar dock att den nya liberalistiska principen i stort sett ledde till samma resultat som den äldre patriarkala, om än genom avtal i stället för lag. Trots att arbetarna var formellt likställda arbetsgivarna fanns knappast några möjligheter att påverka de avtal som framställdes. Arbetaren hade helt enkelt bara valet att acceptera avtalet eller förkasta det.⁶

Förutom den formella likställdheten mellan arbetsgivare och arbetstagare medförde även näringsfrihetsförordningen att förenings- och församlingsförbuden försvann. Det fanns alltså inga lagliga hinder för arbetarna att starta eller gå med i fackföreningar. Inte heller mot strejker fanns några lagliga hinder så länge de inte medförde avtalsbrott.⁷ Fram till 1885 behölls dock försvarslöshetsstadgan, vilken bland annat användes mot strejkande arbetare i Sundsvall 1879. Försvarslöshetsstadgan innebar att den som inte hade laga försvar, det vill säga fast anställning eller tryggad ekonomi, kunde åläggas att ta en tjänst eller sändas till tvångsarbeten.⁸

Regeringens hade i slutet av århundradet i princip en non interventionsprincip när det gällde att lagreglera arbetsvillkoren. Man ansåg att avtalsfrihet i så stor utsträckning som möjligt skulle råda på

¹ SFS 1846:6.

² SFS 1846:39.

³ Adlercreutz s 145.

⁴ SFS 1864:41.

⁵ Adlercreutz s 148 ff.

⁶ Adlercreutz s 154.

⁷ Adlercreutz s 175.

⁸ Westerståhl s 11.

arbetsmarknaden. De tillfällen då undantag gjordes använde man sig framför allt av strafflagarna. En närmare undersökning av dessa undantag följer.⁹

2.2 Munkorgslagen

I april 1889 hölls en konstituerande kongress för vad som skulle bli det Sveriges socialdemokratiska arbetarparti. Under kongressen gjordes uttalanden om partiets framtida krav i framför allt arbetsrättsliga frågor, exempelvis åtta timmars arbetsdag, avskaffande av barnarbete och arbetarnas förenings- och församlingsrätt. Ett uttalande gällande våldsanvändning fick delar av riksdagen att reagera. Även om partiet i princip ställde sig mot våldsanvändning avslutades uttalandet med att partiet skulle stå på folkets sida vid eventuell revolution. Justitieministern Örbom kom snabbt med ett förslag till förändring i SL 10:14 för att komma till rätta med det uppfattade socialistiska hotet.¹⁰

SL 10:14 straffbelade uppmaning till våld mot person eller egendom och hade varit kritiserat redan vid sin tillkomst två år tidigare.¹¹ Örbom ville nu utvidga lagen att gälla för det första uppmaning till alla brott, inte endast våldsbrott. Vidare skulle den nya lagen straffbelägga att förleda någon till ohörsamhet mot lag eller myndighet och slutligen skulle uppvigling till åtgärd som hotade samhällsordningen straffas. Den nya lagen kom senare att kallas för munkorgslagen. Örbom är i propositionen ytterst tydlig med vem lagen riktar sig mot. Han nämner socialismen, kommunismen och anarkismen som jäser över hela Europa och lagen ska skydda den ”oerfarna, okunniga och lättledda mängden”¹² att förledas. I och med förändringarna i SL 10:14 skulle även polisen få möjlighet att med stöd av SL 10:15 upplösa offentliga samlingar och möten där socialistisk propaganda spreds.¹³

Förslaget mottog blandat. Även om den konservativa pressen var för förslaget fanns stort motstånd i media. Vänsterpressen ansåg att det rörde sig om klasslagstiftning och liberalerna att det var ett hot mot yttrandefriheten. Risken fanns att förslaget skulle kunna användas mot alla som på något vis kritiserade samhället.¹⁴

2.2.1 Riksdagens mottagande

I riksdagens första kammare var man överlag positiv. Att lagen skulle kunna missbrukas avfärdade man genom att hänvisa till domstolarnas duglighet och oavhängighet. Möjligheterna att kunna upplösa församlingar där olaglig propaganda spreds välkomnades särskilt.¹⁵

I andra kammaren var man mer reserverad. För det första kunde lagen vara ett hot mot yttrandefriheten. Att lagen användes för att stoppa socialister var det inte många som var emot men risken fanns att den även, om inte annat i

⁹ Adlercreutz s 229.

¹⁰ Eklund s 66

¹¹ Eklund s 62

¹² Prop 1889:44 s 4

¹³ Prop 1889:44 s 11

¹⁴ Eklund s 70

¹⁵ FK 1889:41 s 38-39

framtiden, skulle kunna användas mot andra grupper. Särskilt frikyrkor och liberaler kunde riskera att sorteras in under grupper som uttalade sig på så vis att det kunde tolkas som ett hot mot samhällsordningen. Med formuleringen i propositionen såg man inte att regeringen kunde garantera att lagen endast skulle användas mot socialister.¹⁶

Första kammaren biföll förslaget medan andra kammaren röstade igenom en kompromiss där tredje delen i lagändringen, den mest omdebatterade, ströks. Detta blev slutligen den lag som genomfördes.¹⁷

2.3 Utvidgad åtalsrätt

De under slutet av 1800-talet allt vanligare strejkerna fick riksdagen att ta nya initiativ mot arbetarrörelsen. 1892 kom en motion som förespråkade en förändring av SL 15:22, att genom list eller hot tvinga någon att inställa sitt arbete eller hindrade denne från att utföra något arbete. Lagförslaget tog sikte på strejkledarna. Då den vanliga arbetaren sällan vågade anmäla hot gick strejkledare ofta straffria.¹⁸

Lagutskottet var, trots att de sympatiserade med motionen, mot att införa ett nytt brott. Vad man däremot föreslog var något som skymtat i motionen men inte direkt framställt, en utvidgad åtalsrätt för åklagarna. Enligt gällande regler kunde endast den arbetare som blivit tvingad själv anmäla om något brott begåtts. Nu menade man att åklagaren skulle ges möjlighet att på egen hand utreda och åtala. Utvidgningen skulle ske för alla tvångsbrott, alltså inte endast för de strejklaterade.¹⁹

Förslaget fick kritik som klasslagstiftning. Den ursprungliga motionen sades ha olika mått på rättvisa för olika samhällsklasser. För arbetare skulle det vara straffbart att tvinga någon till strejk men som arbetsgivare var det inte straffbart att tvinga någon att gå ur en fackförening.²⁰ Förespråkarna hävdade däremot att detta var ett brott mellan arbetare. Det handlade om att skydda den laglydige arbetaren från olagligt tvång. Dessutom talade lagen inte om någon specifik klass, lagen gällde lika inför alla, även arbetsgivare.²¹

Kritik riktades även mot förslaget som ett angrepp på föreningsrätten. Då strejkledare lätt skulle kunna dömas enligt lagen eller åtminstone hållas häktade i väntan på rättegång under de kritiska skeendena i strejkerna skulle det bli näst intill omöjligt att strejka.²² Detta bestreds inte av förespråkarna men besvarades med att motionen ändå skulle vara till nytta för arbetarna och samhället.²³

¹⁶ AK 1889:50 s 15

¹⁷ FK 1889:41 s 44, AK 1889:51 s 59

¹⁸ Mot 1892:II:24.

¹⁹ LU 1892:20.

²⁰ AK 1892:18 s 14.

²¹ AK 1892:18 s 20-22.

²² AK 1892:18 s 18.

²³ AK 1892:18 s 33.

2.3.1 Riksdagens mottagande

Förslaget avsågs men den utvidgade åtalsrätten återkom i en proposition året därpå.²⁴ Lagutskottet föreslog dock en begränsning i åtalsrätten, nämligen de fall då någon genom påtryckningar hindrades att återuppta arbetet. Man lämnade alltså utanför den allmänna åtalsrätten de fall då strejkbrytare hindrats att återgå till arbetet.²⁵ Debatten blev i princip densamma som vid motionen året innan och lagutskottets förslag röstades igenom utan något större motstånd.²⁶

2.4 Åkarpslagen

Från arbetsgivarna fanns det en önskan om arbetsfred. Strejkerna kostade årligen många arbetsdagar. För att motverka dessa ville man ytterligare skärpa lagstiftningen mot fackföreningar och strejkledare. Kunde man införa tillräckligt stränga straff mot dessa för att tillåta häktning skulle många av strejkerna kunna förhindras i ett tidigt stadium.²⁷ Nästa stora steg i lagstiftningen kom således 1899 i en motion framlagd av Pehr Pehrsson i Åkarp.²⁸ Men trots att Pehrsson lade fram motionen och lagen efter honom kom att kallas för Åkarpslagen kom lagtexten i själva verket från justitieministern Annerstedt som skrivit den på uppmaning av landshövdingen Robert Dickson. Man tyckte dock att det såg bättre ut om förslaget kom från någon oberoende av regeringen.²⁹

Med lagändringarna i SL 15:22 från 1893 kunde åklagaren alltså åtala de fall där arbetare tvingats inställa sitt arbete genom våld eller hot. Det man ville komma åt med Åkarpslagen var i de fall tvånget misslyckades alltså ett försöksbrott.

I dåvarande form straffades försöksbrottet som misshandel i SL 14:13 eller hot i SL 15:23. Pehrsson argumenterade i motionen att lagen var otillräcklig för att komma till botten med problemet. I de fall någon blivit misshandlad men stannat i arbete kunde 15:22 inte användas då misshandeln inte hade lett till någon arbetsinställelse. Vägen att gå var då att åtala för misshandel enligt 14:13. Men åklagarens utvidgade åtalsrätt som införts för 15:22 gällde inte 14:13, den misshandlade arbetaren var själv tvungen att anmäla händelsen. Detta gjordes inte, menade Pehrsson, då arbetarna var rädda för vidare repressalier. Vidare menade han att även i de fall då 15:22 formellt skulle kunnat användas var lagen otillräcklig. Arbetare som lämnat arbetet till följd av våld eller hot anslöt sig antingen till de strejkande eller lämnade orten för att söka arbete på annat håll vilket gjorde att brotten ofta lämnades utan vidare följder. Om däremot lagen ändrades så att även försök till tvång kunde bestraffas genom 15:22 skulle lagen bli effektiv.³⁰

²⁴ Prop 1893:24.

²⁵ LU 1893:33.

²⁶ FK 1893:29 s 30, AK 1893:31 s 9.

²⁷ Westerståhl s 246..

²⁸ Mot 1899:II:28.

²⁹ Westerståhl s 241.

³⁰ Mot 1899:II:28.

Lagutskottet höll i mycket med Pehrsson. Gällande rätt var otillräcklig för att skydda samhället mot fackföreningarna. Den samhällsskadliga karaktären av fackföreningars och strejkledares våld gav också fog för att bedöma detta hårdare än annat våld. Man föreslog därför att SL 15:22 skulle få ett andra stycke som straffbelade försök och att åklagare skulle få rätt att på egen hand åtala detta. Dock innebar detta att försöksbrottet skulle likställas med det fullbordade brottet, något som i regel inte godtogs i svensk lag. Detta skulle vara godtagbart i fallet då skillnaden i försöket och fullbordandet inte var lika stor som i andra brott. Staten hade i ett intresse att ingripa hårt även vid försöksbrott av detta slag.³¹

Kritiken mot förslaget kom längs olika linjer. För det första kritiserades Åkarpnslagen för att vara en klasslag. Bland andra Hjalmar Branting och Karl Staaff uttalade sig mot att lagen så tydligt tog arbetsgivarens sida mot fackföreningarna.³²

För det andra kritiserades att lagen, precis som Lagutskottet uppmärksammat, ville bestraffa försök. Dels frågade man sig varför försöksbrottet i detta fall alls skulle vara straffbart när det i så många fall annars i svensk lag inte var det. Möjligen skulle det in så fall vara lämpligare att straffbelägga alla försök till tvång.³³ Dock uttalade sig många för att just tvånget vid arbetsinställelse var av en extra allvarlig karaktär för samhället, och strejkledarna utmålades av en riksdagsman som skadedjur.³⁴ Men även om försöksbrottet var straffbart tyckte vissa att det var orimligt att straffet för försök var lika högt som straffet för fullbordat brott.³⁵

Första kammaren lämnade sitt bifall till förslaget utan votering och trots den utbredda kritik som fanns mot lagförslaget röstades det igenom i andra kammaren.³⁶

³¹ LU 1899:18.

³² AK 1899:9 s 25 och s 35.

³³ AK 1899:9 s 16.

³⁴ AK 1899:9 s 29.

³⁵ AK 1899:9 s 26.

³⁶ FK 1899:8 s 26, AK 1899:9 s 35.

3 Fackföreningsrörelsen

3.1 De tidiga fackföreningarna

De svenska fackföreningarna började växa fram den senare halvan av 1800-talet. Den äldsta kända föreningen var Typografiska föreningen i Stockholm som bildades 1846. Ragnar Casparsson påpekar dock att inget tyder på att föreningen har ägnat sig åt något egentlig fackligt arbete förrän på 1870-talet.³⁷ I stället var föreningens inledande uppgift att erbjuda medlemmarna bildning och förströelser.

Den första tiden var det främst hantverkarna som slöt sig samman i föreningar. Orsakerna till det var varierande. Hantverkarna hade sedan gammalt en utvecklad yrkessamhörighet sedan skråtiden vilket troligtvis kan ha varit en bidragande orsak till detta. De långa lärlingstiderna skapade likaså band mellan hantverkarna. Vidare fanns sedan gammalt vissa föreningar bland hantverkarna, som till exempel typografiska föreningen ovan eller rena sjuk- och begravningskassor, som med tiden gavs nya uppgifter.³⁸

Redan 1869 kan man dock se en begynnande facklig rörelse i Sverige. Adlercreutz har som exempel ett antal händelser DN rapporterat om under detta år. Där talades om murarna i Stockholm som efter en strejk startade en förening med tillhörande strejkkassa. Likaså skraddarna i Stockholm strejkade och i Göteborg lyckades måleriarbetarföreningen efter ett möte med arbetsgivarna få arbetstiden förkortad.³⁹

Under det tidiga 1870-talet bröt ett antal strejker ut i Sverige. Troligt är att de skedde som en följd av stigande priser då en högkonjunktur svepte genom landets ekonomi. Dessa strejker var dock sällan initierade av fackföreningar utan uppstod spontant. Vad de däremot medförde var föreningar som bildades eller tog på sig uppgifter som fackliga rörelser. Dessa föreningar var dock i stor utsträckning ineffektiva. De strejk- och understödskassor som samlades ihop var även de så pass små att de troligtvis inte hade någon praktisk betydelse. I slutet av årtiondet började åter fackföreningarnas medlemsantal att falla.⁴⁰

3.2 Radikalisering av fackföreningarna

I början av 1880-talet kom ytterligare en högkonjunktur och med den fick slutligen den Svenska fackföreningsrörelsen sitt riktiga genombrott. Det är bland de föreningar som bildades vid den här tiden klasskampsideologin kan börja anas, framför allt i fabriks- och grovarbetarnas föreningar.⁴¹ Hantverkarnas situation var fortfarande i stor utsträckning liknande

³⁷ Casparsson s 17.

³⁸ Westerståhl s 24.

³⁹ Adlercreutz s 182 f.

⁴⁰ Adlercreutz s 185 f.

⁴¹ Adlercreutz s 189.

skrågemenskap. Hantverkarna hade även protektionistiska orsaker att sluta sig samman. På 1880-talet var inflyttningen till städerna stor och medförde ett tillskott av okvalificerad och billig arbetskraft. Hantverkarnas föreningar arbetade alltså i hög grad med att motverka att dessa okvalificerade tog arbeten från medlemmarna, på vilka ställdes krav om att de skulle vara yrkesutbildade. I många fall samarbetade man här med arbetsgivarna och föreningarna hade en restriktiv hållning till att använda strejker.⁴²

Det socialdemokratiska inflytandet över fackföreningarna gjorde sig från mitten av 1880-talet mer och mer tydligt. Fackföreningarnas karaktär förändrades från att ha varit samarbetsvilliga till den grad där det ibland diskuterades om arbetsgivarna skulle ingå i föreningarna⁴³ till att få karaktären av kamporganisationer. Den tidiga socialdemokratin såg facket som ett utmärkt sätt att skola arbetarna i socialism. Då målet för socialdemokratin var att ena arbetarklassen blev den även pådrivande för samarbete mellan de olika föreningarna.⁴⁴

3.3 Fackförbunden bildas

Fackföreningarnas viktigaste vapen mot arbetsgivarna var strejken. Men för att en strejk skulle vara effektiv var man tvungen att ha understöd. Strejkkassor som kunde ersätta arbetare för förlorad arbetsinkomst samt eventuellt understöd från sympatiserande föreningar på andra arbetsplatser var ett måste för att föreningen skulle kunna driva igenom sina krav.⁴⁵ Det är därför inte märkvärdigt att föreningarna slöt sig samman i riksomfattande förbund. Mellan 1886 och 1889 bildades de första 6 förbunden i Sverige och under nittioalet tillkom ytterligare 26.⁴⁶

Som tidigare nämnts var socialdemokratin och dess agitatorer pådrivande i förbundens skapande, även om det även inom rörelsen fanns visst motstånd.⁴⁷ Det centrala i den uppgift de tog på sig var att skapa en klassamhörighet mellan arbetarna, vilken var nödvändig för att förbunden skulle ha möjlighet att ingripa för varandras räkning. Vad som faktiskt krävdes av den enskilda arbetaren var ju att avstå från delar av sina förmåner för att förbättra arbetarnas situation som klass. Detta var något som varit otänkbart bara några årtionden tidigare.⁴⁸

3.4 Landsorganisationen

Beslutet att skapa en central landsomfattande facklig organisation fattades för första gången på den skandinaviska arbetarkongressen 1897 och bekräftades ytterligare av de beslut som togs på den socialdemokratiska

⁴² Westerståhl s 25 f.

⁴³ Adlercreutz s 189.

⁴⁴ Westerståhl s 27 f.

⁴⁵ Adlercreutz s 197.

⁴⁶ Westerståhl s 28.

⁴⁷ Westerståhl s 37.

⁴⁸ Westerståhl s 29.

kongressen samma år.⁴⁹ Landsorganisationens konstituerande möte hölls året därpå. Även om stor enighet rådde om att landsorganisationen skulle bildas fanns stora konflikter i hur den skulle se ut. Till en början debatterades framför allt hur organisationens förhållande till socialdemokratin skulle vara men även organisationens funktioner kom att ifrågasättas.⁵⁰

Angående anslutningen blev debatten hård men slutligen röstades obligatorisk anslutning till socialdemokratiska partiet för alla medlemmar igenom med en tidsfrist på tre år.⁵¹ Många reserverade sig dock inför beslutet och ansåg att tvångsanslutningen snarare var till skada både för fackföreningsrörelsen och för partiet.⁵² På kongressen år 1900 förändrades klausulen så att det formella tvånget föll bort. I stället fick det heta att landsorganisationen skulle verka för medlemmarnas anslutning till arbetarkommunerna och ingen tidsgräns gavs. Ärendet skulle dock fortsätta att debatteras under en lång tid.⁵³

3.4.1 Organisationens syfte

Kongressens beslut om LOs funktioner skapade en förhållandevis svag centralorganisation. Organisationens syfte blev:

”att genom upptagande af rapporter och meddelanden få en så fullständig öfversikt som möjligt af den fackliga verksamheten inom landet;

att genom sekretariatet uppsamla och förmedla dessa rapporter

*att ömsesidigt understödja hvarandra vid de tillfällena, då arbetsköparna genom lockout söka hindra organisationsarbetet eller arbetarnes försök att förbättra sina aflöningsförhållanden; äfvensom vid alla tillfällena, då föreningsrätten hotas och arbetarne utestängs vid försök att bilda en organisation samt då större lönenedsättningar ega rum.”*⁵⁴

Den främsta uppgiften för LO blev följaktligen att samla och distribuera information mellan de olika förbunden och i vissa fall kunde man utdela understöd vid arbetskonflikter. LO hade alltså ingen bestämmanderätt över förbundens politik och kunde inte sluta avtal för deras räkning. Att organisationen inte tilläts utbetala understöd till strejker utan endast vid lockout kritiserades men kritiken möttes av att det endast var en tidsfråga innan ändamålet skulle utvidgas.⁵⁵

3.5 Politisk storstrejk 1902

Tanken på en storstrejk som vapen i medborgarrättsfrågor hade länge funnits i det socialdemokratiska partiet och i slutet av 1800-talet var kravet på en rösträttsreform som gav de lägre klasserna ett inflytande över

⁴⁹ Westerståhl s 60.

⁵⁰ Casparsson s 60.

⁵¹ Casparsson s 64 f.

⁵² Angående diskussioner om tvångsanslutning se t.ex. Casparsson s 60 ff. och s 137 ff.

⁵³ Casparsson s 145.

⁵⁴ Förslag till stadgar som framlades och godtogs på kongressen 1898, återgivet i

Casparsson s 63.

⁵⁵ Casparsson s 63.

politiken stort.⁵⁶ Då regeringens förslag till en sådan reform lades fram 1902 visade den sig vara långt ifrån tillfredsställande för arbetarrörelsen.⁵⁷ Demonstrationer uppstod i många delar av landet. Flera av dessa blev brutalt nedslagna av polis, vilket fick pressen att i stort sett enhetligt uttala sig till arbetarnas försvar. Den egentliga strejken var en arbetsinställelse under tre dagar då riksdagen debatterade förslaget.⁵⁸ Strejken var politisk, syftet var inte att förbättra arbetarnas situation på arbetsplatserna. Fackföreningarna hade sålunda rent tekniskt inte haft något med den att skaffa. Dock hade många av fackföreningarnas ledande gestalter deltagit och det tolkades från vissa håll annorlunda. Direktören för Separator John Bernström till exempel avskedade med stöd av Åkarpsslagen alla anställda som deltagit i strejken.⁵⁹ Strejken blev ett uppvaknande för arbetsgivarna, ett bevis på att storskalig arbetsinställelse var möjlig från fackförbundens sida och att de isolerade arbetsgivarna var sårbara. Arbetsgivarnas svar blev att bilda arbetsgivarorganisationerna. John Bernström blev på grund av ”sin rakryggade hållning i Separatorskonflikten” vald till ordförande i Verkstadsföreningen.⁶⁰

3.6 Verkstadskonflikten

John Bernström skulle som ordförande för Verkstadsföreningen visa sig lika principfast och stridslysten som han varit under den politiska strejken. 1903 begärde 8 gjutare vid Hvilans mekaniska verkstad en obetydlig löneförhöjning. Då arbetsgivaren inte gav med sig svarade arbetarna med arbetsnedläggelse. Från VFs sida svarade man med att hota med lockout om inte gjutarna snarast återträdde till arbetet. Vidare, om gjutarna veckan efter fortfarande inte återträtt skulle lockouten utvidgas till VFs hela södra krets. Gjutarfacket röstade trots svaga finanser nästan enhälligt för att fortsätta strejken och på utsatt tid inleddes lockouten vid 78 verkstäder.⁶¹

För att lösa konflikten tillsattes en kommitté bestående av representanter från de berörda fackföreningarna, LO samt VF. Man enades om att förskjuta lönetvisten till skiljedom och arbetet återupptogs efter 2 månaders konflikt. För att underlätta vid framtida konflikter uttalade kommittén en önskan att arbeta fram en förhandlingsordning.⁶²

Denna uppgift skulle visa sig svårare än man hoppats på. I maj 1904 avbryts förhandlingarna. VFs krav på att inte bara den positiva utan också den negativa föreningsrätten ska säkras, d.v.s. arbetarnas frihet att inte tillhöra någon fackförening, kunde inte accepteras. VF förespråkade här en formulering som fackföreningarna ansåg att skulle kunna misstolkas så att man accepterade att arbeta bredvid strejkbrytare, något som var principiellt omöjligt.⁶³

⁵⁶ Casparsson s 156.

⁵⁷ Casparsson s 162.

⁵⁸ Casparsson s 170 f.

⁵⁹ Casparsson s 176.

⁶⁰ Casparsson s 181 f.

⁶¹ Casparsson 186 ff.

⁶² Casparsson 190.

⁶³ Myrman s 40.

Då förhandlingarna återupptogs i februari 1905 lades ett förslag fram som i princip motsvarade det från året innan, med den viktiga skillnad att det förtydligades att fackföreningarna inte åtog sig att acceptera strejkbrytare. Förslaget var godtagbart från båda sidor, men stötte ändå på problem då parterna visade sig ha olika uppfattning om i vilka sammanhang avtalet borde användas.⁶⁴

Återigen hotade en större konflikt att bryta ut mellan fackföreningarna och VF. Dels handlade konflikten om oförmågan att enas om förhandlingsordningen dels handlade den i stora delar om fackföreningarnas krav på en åldersbaserad minimilön.⁶⁵ Den 10:e juni inleddes lockouten som kom att vara i fem månader. Efter en lång och för båda sidor ytterst kostsam konflikt nåddes slutligen en lösning. Angående föreningsfriheten blev formuleringen i förhandlingsordningen ”I sammanhang härmed förklarar sig Verkstadsföreningen och vederbörande fackförbund vara ense därom, att rätten att under alla förhållanden fritt och okränkt deltaga i arbete skall likasom föreningsrätten hållas i ömsesidig helgd.” Kraven om att acceptera strejkbrytare från fackföreningens sida var alltså borta, men formuleringen var opreciserad och kan inte sägas vara till seger heller för facket. VF gav även efter en smula när det gällde minimilön och försäkrade arbetare med viss ålder och erfarenhet minimilön.⁶⁶

För LOs del innebar dock Verkstadsavtalet att föreningen hade visat sig vara en viktig del av fackföreningsrörelsen. Dels hade man aktivt medverkat under hela förhandlingstiden 1903-05, dels hade ekonomiska stödet till de konfliktdrabbade arbetarna kunnat upprätthållas under fem månader.⁶⁷

⁶⁴ Myrman s 43 och s 48.

⁶⁵ Casparsson s 204.

⁶⁶ Casparsson s 210 f.

⁶⁷ Casparsson s 207.

4 Arbetsgivarorganisationerna

4.1 De tidiga arbetsgivarorganisationerna

Den politiska strejken 1902 blev alltså den utlösande faktorn för Sveriges arbetsgivare att organisera sig i landsomfattande organisationer. Under en kort tid efter strejken bildades inte mindre än tre arbetsgivarföreningar i landet. Sveriges Verkstadsförening kom först och bildades delvis som en omorganisering av en redan befintlig förening med samma namn, vilken dock inte tidigare haft någon större omfattning eller ens fungerat som en egentlig arbetsgivarförening. Svenska arbetsgivareföreningen bildades i september 1902 och är den förening som i längden kom att dominera. Gemensamt för VF och SAF var att de främst företrädde storföretagen inom industrin. Den tredje föreningen, Centrala Arbetsgivareföreningen kom året efter och företrädde främst hantverket.⁶⁸

Men arbetsgivarorganisationernas historia går längre tillbaka än så för även om strejken var utlösande hade arbetsgivarna sedan länge gjort sporadiska försök att organisera sig. Den första arbetsgivarorganisationen för hantverksbranschen kom till i samband med en strejk 1873. Då bagerigesällerna i Stockholm strejkade blev bristen på sammanhållning bland arbetsgivarna orsak till en stor seger för de strejkande. Efter strejkens upphörande bildades en förening bland arbetsgivarna med syfte att bland annat rådgöra sinsemellan om gemensamma strategier.⁶⁹

Denna tidiga förening hade liksom de motsvarande fackföreningarna vid tiden stora drag av det gamla skråsamhället. Detta var inte ovanligt hos de tidiga arbetsgivarföreningarna. Ur Stockholms målarefackförenings stadgar från 1882 framgår att föreningen inte alls är tänkt som en kampförening. Trots namnet var detta en arbetsgivarförening. Föreningen skulle verka för ett gott förhållande mellan arbetsgivare och arbetstagare och främja utbyte av yrkeserfarenheter. Därtill skulle föreningen bilda understödsfonder för behövande målare och änkor.⁷⁰

För storindustrin kom de tidiga organisationsförsöken något senare. I slutet av 70 och början av åttiotalet kunde dessa börja anas. Sågverksägarna i Sundsvall samlades efter strejken 1879 för att samråda om framtida samarbeten i sken av arbetarnas organisering. Då strejken så grundligt slagits ned kom dock troligen inte mycket mer ur detta möte.⁷¹

I Stockholm samlades verkstadsidkarna från 1882 och framåt med större framgång för överläggningar om gemensamma åtgärder. De tog beslut om bland annat gemensamma arbetsbetyg för arbetare som slutat. I de fall någon slutat till följd av strejk inträdde en tvåmånadersperiod då arbetaren inte fick anställas av övriga i föreningen. Även arbetstider och reglementen diskuterades. Föreningen var dock löst hållen och hade inga stadgar.

⁶⁸ Kjellberg s 164 f.

⁶⁹ Adlercreutz s 203.

⁷⁰ Adlercreutz s 205.

⁷¹ Adlercreutz s 207.

Samverkan inspirerades troligtvis delvis av de framgångar som fackföreningarna hade haft i strejker i början av åttiotalet men även av utvecklingen utomlands.⁷²

Initiativ till de landsomspännande organisationerna på arbetsgivar sidan började anas på nittioalet. 1893 bildas Allmänna svenska boktryckareföreningen som en reaktion på en framgångsrik lönerörelse av typografförbundet. Denna förening var tydligare ämnad till förhandlingar och kampåtgärder, men fortfarande var sammanhållningen förhållandevis lös. Ytterligare landsomfattande organisationer bland hantverkarna växte fram med skradderiidkarföreningen 1893 och målarmästarföreningen 1899.⁷³ Bland arbetsgivarna för industrin skapades ett samarbetsorgan 1893 och 1896 bildas Sveriges Verkstadsförening.⁷⁴

4.2 Danmark och Septemberforliget

Som tidigare nämnts tog arbetsgivarorganisationerna i Sverige lärdom av sina utländska likar. Framför allt det nordiska samarbetet var nära och arbetsgivarörelsen i Sverige tog stor lärdom från Danmark. Redan 1885 hade i Danmark en första arbetsgivarförening skapats för verkstadsindustrin. Det riktiga genombrottet kom dock med Arbejdsgiverforeningen af 1896. Till en början var detta en sammanslutning inom byggbranschen, men föreningen skulle snart införliva de stora arbetsgivarföreningarna i Danmark, Foreningen af Fabrikanter i Jernindustrin 1897 och Fællesrepræsentationen for dansk Håndverk og Industri 1898. Föreningarna samlades under namnet Dansk Arbejdsgiver- og Mesterforening, vanligen kallad Dansk Arbejdsgiverforening (DAF). På arbetarsidan representerades fackförbunden av centralorganisationen De Samvirkende Fagforbund. Liksom Sveriges LO stod förbundet nära det socialdemokratiska partiet.⁷⁵

Den stora kraftmätningen i Danmark inträffade 1899. Konflikten grundade sig i en ganska obetydlig strejk, men DAF ställde ett antal principkrav på De Samvirkende Fagforbund. Dessa krav kan man knappast hoppats på att fackföreningarna skulle godta, troligare är att arbetsgivar sidan ville föra en strid innan fackföreningen växt sig för stark. Bland annat skulle organisationen ta på sig ansvaret för att dess medlemmar respekterade kollektivavtal och man skulle erkänna arbetsgivarens rätt att leda och fördela arbetet samt att antaga och avskeda arbetskraft.⁷⁶

Den 24:e maj bröt en storlockout ut. Efter omfattande medling verkade det i juni som om parterna möjligtvis skulle enas när ytterligare stridigheter kom. Det uppdagades att arbetsgivarföreningen planerade att införa arbetsförmedlingar enligt tysk modell. Dessa arbetsförmedlingar skulle vara obligatoriska för arbetarna och var avsedda att kontrollera arbetskraften. Vid strejk eller illojalitet mot arbetsgivaren kunde arbetaren stängas av från allt arbete. En beskrivning av kontoren säger att kontoret bör "...vara beläget mellan två gator med ingång från den ena och utgång till den andra, inget

⁷² Adlercreutz s 207 f.

⁷³ Adlercreutz s 210 f.

⁷⁴ Kjellberg s 164, Adlercreutz s 211.

⁷⁵ Schiller s 10 f.

⁷⁶ Schiller s 12.

väntrum för att undvika superi och agitation utan endast en förbindelsekorridor mellan gatorna, inte bredare än att en man kan passera; kontoret bör ligga så nära en polisstation som möjligt. Fönster och öppningar bör förses med järngaller.”⁷⁷

Arbetsgivarnas förslag om arbetsförmedlingarna gjorde att konflikten fortsatte och lockouten utvidgades. I september 1899 träffades en uppgörelse mellan parterna som kom att kallas Septemberförliket och fick en stor betydelse för den framtida situationen på Danmarks arbetsmarknad. Uppgårelsen innehåller ett ömsesidigt erkännande av varandra från parterna, löfte om varsel innan stridsåtgärder vidtogs, huvudorganisationernas ansvar för medlemmarnas avtal, förmäns rättighet att stå utanför fackföreningarna samt arbetsgivarens rätt att leda arbetet. DAF släppte förslaget med arbetsförmedlingarna. På industrimötet i Köpenhamn år 1900 redogjordes för norrmän och svenskar de danska erfarenheterna och de övriga nordiska länderna uppmanades att bilda egna föreningar i nära samarbete med den danska.⁷⁸

4.3 SAF

Även om SAF hade bildats 1902 var tiden föreningen i stort ingen aktör fram till 1904. De första åren blev en organisationsperiod för föreningen och den interna diskussionen förhåller sig kring detta. Några beslut tagna angående föreningens position gentemot arbetarna finns inte. Orsaken här till kan möjligen delvis finnas i delägarna, alltså arbetsgivarna i föreningen. De första arbetsgivarna som inträdde i föreningen var de som antingen inte ännu hade någon erfarenhet av konflikter eller de som redan hade varit i strid och därmed hade avtal med sina arbetare.⁷⁹

Den tidiga organisationen växte långsamt. När föreningens verksamhet på allvar började 1904 hade man endast 134 delägare vilka representerade 32000 arbetare.⁸⁰ Möjligen kunde detta bero på vissa arbetsgivares inställning till föreningsrätten. En utbredd åsikt var att fackföreningsrörelsen stod i strid med avtalsfriheten, man avsåg sig sin rätt att självständigt sluta avtal och bland annat därför förbjöds fackföreningar på arbetsplatser. Man såg det som inkonsekvent att själv gå med i en förening då man förbjudit sina anställda att göra det.⁸¹ Men det bör även tilläggas att SAF var en förening ämnad för storföretag. I många avseenden var mindre arbetsgivare inte önskvärda. Från SAFs sida ansåg man att storindustrin och småföretagarna hade så skilda intressen att de inte borde ingå i samma förening. Det befarades även att de mindre arbetsgivarna inte skulle visa sig lika uthålliga vid lockouter.⁸²

Vid en strejk vid Helsingborgs kopparverk 1904 betalades för första gången ersättning ut från SAFs sida. Förteckningar över de strejkande arbetarna

⁷⁷ Citat redogörelse Etatsraad H.N. Andersen DAFs arkiv, återgivet Schiller s 13. Stycket i övrigt Schiller s 8 samt s 11ff.

⁷⁸ Schiller s 14.

⁷⁹ Lohse s 45.

⁸⁰ Lohse s 62.

⁸¹ Lohse s 46, även citat av t.ex. Frans Kempe återgivet Lohse s 52.

⁸² Kjellberg s 165.

sändes också ut då det var mot föreningens stadgar att anställa strejkande arbetare. Strejkförsäkringen och lockouten blev SAFs främsta vapen i arbetskonflikterna de närmsta åren. Försäkringen var villkorad, den betalades inte ut till arbetsgivare som försämrade sina arbetares situation utan befogad anledning, heller inte till de arbetsgivare som inte vidtog de åtgärder som ålades från SAFs styrelse. Det fanns en absolut skyldighet bland föreningens medlemmar att delta i en lockout som beordrades av styrelsen.⁸³

4.4 Arbetets frihet

Efter en dialog med CA under december 1904 sändes ett cirkulär i början av 1905 runt inom SAF angående föreningens inställning till kollektivavtalen. Man konstaterade att kollektivavtalen inte upphäver de enskilda avtalen. Även att många, nästan hälften, av SAFs delägare redan hade gällande kollektivavtal och att dessa kunde verka positivt för stabiliteten på arbetsplatsen. Problemet med kollektivavtalen gällde främst fackföreningarnas juridiska status. Då dessa inte uppfattades som en juridisk person kunde de heller inte bindas av avtal.⁸⁴

Det centrala i cirkuläret blev dock inte inställningen till kollektivavtalet utan det följande resonemanget om arbetets frihet. Arbetets frihet var det begrepp under vilket dolde sig arbetsgivarens rätt att anställa vem han ville och arbetarens rätt att söka anställning och sluta ett arbetsavtal med vem han ville. Under en extra stämma samma år som följde debatten efter cirkuläret fördes denna princip in i SAFs stadga som §23 med lydelsen ”arbetsgivaren har rätt att fritt antaga och avskeda arbetare, att leda och fördela arbetet och att begagna arbetare från vilken förening som helst eller arbetare stående utanför förening.” Paragrafen skulle införas i alla kollektivavtal som slöts av någon av föreningens medlemmar och det beslöts att inga avtal fick ingås utan godkännande från SAFs styrelse.⁸⁵

Från arbetsgivarnas sida är vikten av paragrafen inte svår att förstå. Då arbetarna var starka och arbetsgivaren svag kunde fackföreningen styra över en mängd arbetsförhållanden. Riskerna fanns att fackföreningen fick ett sådant inflytande över arbetsplatsen att den kunde bestämma vem som skulle anställas och avskedas. Detta betydde att förmän kunde göras beroende av fackföreningarna och att strejkbrytare kunde hindras anställning.⁸⁶

Efter beslutet om paragrafens införande höll styrelsen hårt på denna. Konflikter med fackföreningar, framför allt transportarbetarna, angående §23 blev många och i de fall en delägare gav efter och slöt ett kollektivavtal i strid mot stadgan bestraffades denne hårt. Stockholms Mjölkförsäljnings AB, till exempel, som 1907 gav efter för de anställdas krav att skriva avtal utan §23 bestraffades av styrelsen med böter och uteslutning. I ett annat fall då Höganäs-Billesholms AB ingått avtal utan styrelsens godkännande

⁸³ Lohse s 62 f.

⁸⁴ Lohse s 66.

⁸⁵ Schiller s 28.

⁸⁶ Schiller s 29.

beslöts att styrelsen inte var ansvarig för avtalet och att därmed ingen ersättning skulle utbetalas till företaget vid eventuella stridigheter.⁸⁷

⁸⁷ Lohse s 68.

5 Decemberkompromissen

5.1 De åtta mindre konflikterna

Under 1906 uppkom ett antal mindre konflikter som trots detta skulle visa sig bli både långvariga och svårlösta. Konflikterna rörde principiella frågor. I fyra av fallen gällde konflikterna §23. Dessa kom senare att kallas ”de åtta mindre konflikterna”. Konflikterna utgjorde dock enligt SAF ett uttryck för fackföreningarnas strävan att ta makten över avskedanden och anställningar. Detta gjorde det även till en plikt för SAF att ta till stridsåtgärder med tanke på partiets strikta förhållningssätt gentemot § 23.⁸⁸

Från SAFs sida lades förslag om lockout fram först i september och sedan i oktober, men saken bordlades. Frågan var om föreningen var så pass färdigbildad att den effektivt kunde verka på arbetsmarknaden. Även om SAF växt kraftigt under de senare åren var det många i den större industrin som stod utanför. För att lockoutvapnet på allvar skulle kunna användas krävdes att så pass många arbetsgivare kunde mobiliseras att det blev kännbart för fackföreningsrörelsen. Då styrelsen verkade rådvill förstärktes den med fyra personer ur fullmäktige.⁸⁹

I slutet av november sammanträdde den förstärkta styrelsen för att rådslå om sin strategi, men kunde endast konstatera att inga avkall på §23 var godtagbara. Däremot konstaterades att det skulle vara önskvärt att kunna förhandla med en enda motpart i stället för åtta. Det naturliga i situationen blev att vända sig till LO. Landsorganisationen var villig att förhandla och med landshövding Hugo Hamilton inleddes förhandlingarna den 14:e december.⁹⁰

5.2 Decemberkompromissen och §23

Tidigt i förhandlingarna insåg man att den stora frågan skulle bli §23, denna lämnades därför till gemensam behandling efter att övriga tvister lösts. Dessa mindre kniviga frågor lyckades man snart komma till ett gemensamt lösningsförslag för. Angående §23 lämnades var sitt yrkande in angående hur man ansåg att problemet skulle lösas. På denna grund framlade Hugo Hamilton ett medlingsförslag som sedan kom att bli det centrala i decemberkompromissen⁹¹:

”Med iakttagande av avtalets bestämmelser i övrigt äger arbetsgivaren rätt att leda och fördela arbetet, att fritt antaga eller avskeda arbetare samt att använda arbetare, oavsett om dessa äro organiserade eller ej.

Föreningsrätten skall å ömse sidor lämnas oinskränkt.

Anse arbetarna, att avskedande ägt rum under omständigheter, som kunna tolkas såsom angrepp på föreningsrätten, äga de att, innan andra åtgärder

⁸⁸ Lohse s 70 f.

⁸⁹ Schiller s 39 f.

⁹⁰ Lohse s 73.

⁹¹ Lohse s 74.

vidtagas, genom sin organisation påkalla undersökning för vinnande av rättelse.”⁹²

Innebörden av kompromissen är för det första att föreningsrätten blir slutgiltigt erkänd från båda sidor i 2 st. I första stycket fick arbetsgivarna fick sin huvudprincip i § 23 erkänd, dock kunde det tredje stycket tydas som en viss inskränkning i detta. Stycket antyder att arbetarnas organisationer i viss mån hade rätt att vara delaktiga i ett avskedande.⁹³ Ensidigt från LOs representanter framlades även tillägget ”När vi för vår del förklarar oss villiga att godkänna ifrågavarande stadgande, hava vi därmed ej frångått vår ovan uttalade mening, att eventuell vägran att arbeta samman med strejkbrytare ej borde få betraktas såsom avtalsbrott.”⁹⁴

Lösningförslagen skickades ut till parterna med anvisning att centralorganisationerna därifrån skulle få svar senast den 7:e januari huruvida de accepterades. Det blev dock ingen omedelbar uppgörelse. Flera fackföreningar ville ha ändringar. Från arbetsgivarsidan var det framför allt 3 st i kompromissen och LOs uttalande om att inte arbeta med strejkbrytare som orsakade problem. 8:e januari framfördes en skrift till LO med SAFs syn på dessa två frågor. LOs uttalande om strejkbrytare, sade man, var ingen del av avtalet utan endast en åsiktsyttring från deras sida. Angående tredje stycket i kompromissen skulle undersökning kunna utföras av båda parter och eventuellt avgöras i skiljedom. Efter ytterligare en skrivelse från SAF med lockouthot såvida inte villkoren godtogs slöts slutligen en överenskommelse. LO beslutade sig för att ålägga föreningarna att anta förslagen mot att SAF gjorde detsamma för arbetsgivarnas räkning.⁹⁵

5.3 Kompromissens efterspel

Decemberkompromissen blev alltså den första gången LO och SAF möttes i förhandlingar. Men vad blev då resultatet av dessa förhandlingar? Internt fick båda parter stor kritik. För det första råder inga tvivel om att LOs kompetens under förhandlingarna kan ifrågasättas. Som tidigare nämnts hade landsorganisationen ingen rätt att förhandla för medlemsförbundens räkning. Formellt slöts också avtalen inte mellan LO och SAF utan mellan de stridande parterna, men LO ålade förbunden att godta förslagen och ingen tvivel råder om att man var införstådd med att kompromissen hade mer långtgående verkningar utöver de aktuella konflikterna. I flera skrivelser mellan LO och SAF under 1907 nämns kompromissen som ”den mellan oss träffade överenskommelsen”.⁹⁶ Tydligt var dock att man från fackföreningarnas sida inte såg dessa principfrågor som lösta, de kom åter upp i många konflikter de följande åren.⁹⁷

Kritiken inom SAF rörde i första hand de avsteg från §23 man ansåg att kompromissen innebar. Den gamla styrelsen hade varit splittrad och obeslutsam i frågan. Även i den förstärkta styrelse som deltog under

⁹² Återgivet Lohse s 74.

⁹³ Adlercreutz s 347.

⁹⁴ Lohse s 74.

⁹⁵ Adlercreutz s 347 f.

⁹⁶ Adlercreutz s 348 f.

⁹⁷ Adlercreutz s 351.

förhandlingar rådde splittring mellan föreningens mer stridslystna del och den mer kompromissökande. Styrelsens ordförande Östberg, vilken deltagit och även i stort varit drivande i förhandlingarna, fick motta svår kritik från övriga styrelsen och trädde året efter överenskommelsen tillbaka.⁹⁸ Om mottagandet av kompromissen berättade Hjalmar von Sydow, vilken övertog Östbergs post, senare att ogillandet kom av att arbetsgivarna såg även det minsta eftergifter i frågan om arbetets frihet som motbjudande och även att det ogillades att politik i viss mån spelade in. Enligt von Sydow hade regeringen kommit med påtryckningar om en kompromiss då en stor arbetskonflikt ansågs ogynnsam för det rösträttsförslag som skulle läggas.⁹⁹

⁹⁸ Lohse s 79 och s 93.

⁹⁹ Schiller s 44.

6 Analys

6.1 Varför möttes organisationerna vid just den tidpunkten?

6.1.1 LOs väg till förhandlingarna

Ett första spår på LOs väg till decemberkompromissen torde utgöras av kampen om föreningsfriheten. Den liberala lagstiftningen som följde med näringslivsförordningen placerade som nämnt arbetsgivarna och arbetstagarna som likar. Anställningar och eventuella arbetskonflikter skulle avgöras med fria avtal. Riksdagens inställning till lagstiftningen var lika så restriktiv. Man ansåg att arbetsmarknadens parter lämpligast själva löste sina problem. Detta skulle också möjligen fungerat i de fall parterna från början var likar. Som situationen var hade arbetsgivaren all makt. Denne kunde obehindrat diktera villkoren för avtalen. Som starkare part föll även riksdagens non-interventionsprincip ut till arbetsgivarens fördel.

Detta sammantaget ligger inget konstigt i arbetarnas önskan att sammansluta sig i fackföreningar. I och med näringsfrihetsförordningen 1864 hade ju även som sagts alla juridiska hinder för att bilda eller gå med i en fackförening. På det sättet kan det tyckas som att föreningsfriheten var utvecklad i Sverige vid perioden. Ändå blev den tidigaste kampen fackföreningsrörelsen förde den om förenings- och församlingsfriheten. Den lagstiftning som utfärdades under det sena artonhundratalet hade som visat stora inslag av klasslagstiftning. I många fall var den även direkt ämnad som ett vapen att brukas av arbetsgivarna mot arbetarnas föreningsfrihet.

Det tidigaste exemplet jag nämnt är försvarslöshetslagstiftningen, vilken användes framgångsrikt i tidiga strejker. Lagen avskaffades dock förhållandevis tidigt, redan 1885. Munkorgslagen 1889 blev nästa intrång. I det här fallet gällde det yttrandefriheten, men då tanken var att den skulle användas mot politisk eller fackliga möten kan den utan problem ses som i förlängningen ett angrepp på föreningsfriheten. Även om lagen inte blev så pass extrem som Örbom till en början förespråkade utgjorde den ändå ett stort hot mot fackföreningsrörelserna. Strejkledarna och de till socialdemokratin anslutna fackföreningsmedlemmarna var grupperna man tog sikte på. Även om långt ifrån alla fackanslutna vid tiden var anslutna fanns en stor del som var det.

Slutligen kan Åkarpslagens inverkan på föreningsfriheten nämnas. Det diffusa i Åkarpslagens hot gjorde att lagen kunde användas förhållandevis fritt. I den politiska strejken användes den som nämnts som motiv för att säga upp arbetare. Om en domstol i fallet skulle ansetts att nämnda arbetare gjort sig skyldiga till brott är idag omöjligt att göra. Dock använde arbetsgivaren lagen som grund för uppsägning vilket visar ytterligare hur lagen gav arbetsgivarna ammunition i kampen.

Denna kamp förändrades i och med Verkstadsavtalet. I och med detta avtal erkände Verkstadsföreningen åtminstone föreningsfriheten. I detta avseende

var verkstadsavtalet en stor seger för rörelsen. Decemberkompromissen blev därför för LO ett sätt att även tvinga SAF, som inte varit delaktiga i Verkstadsavtalet och som Sveriges andra stora arbetsgivarförening, att likaså erkänna föreningsrätten.

Under åren som gått hade LO stadigt växt. Även om storstrejken 1902 inte hade fallit fullständigt väl ut för organisationen hade tiden sedan dess varit desto framgångsrikare. Sedan 1903 då konflikten med Verkstadsföreningen började hade LO varit en drivande aktör i förhandlingsprocesserna.

Förbundet hade alltså informellt fått en uppgift som inte fanns i stadgarna. LO hade till uppgift endast att samla och sprida information och att i godkända konfliktsituationer utbetala understöd. Dock hade föreningen de senaste åren varit en förhandlande part. Skillnaden var att man under konflikten med Verkstadsföreningen hade förhandlat tillsammans med parterna, nu skulle förhandlingen ske på egen hand. Det kan tänkas att detta spelade in i situationen, från LOs sida sågs detta som det naturliga nästa steget i föreningens utveckling.

6.1.2 SAFs väg till förhandlingarna

Decemberkompromissen blev SAFs första egentliga aktion som arbetsgivarförening. Föreningen hade tidigare varit sysselsatt med att organisera sig samt att värva medlemmar. Det är också på SAFs initiativ som förhandlingarna kommer till stånd. Om man tittar på SAFs uppbyggnad är detta inte förvånande.

Till skillnad från LO var SAF starkt centrerat. Styrelsen hade rätt att fatta beslut åt delägarna, faktiskt hade som nämnts delägarna inte alltid tillåtelse att själva ingå avtal utan styrelsens godkännande. Man var också principfasta. Arbetets frihet var något som inte fick rubbas, principen var det centrala i hela äganderätten.

Mot den bakgrunden kan man till en början studera LOs uppgörelse med VF. Även om SAF inte deltog i uppgörelsen måste det varit uppenbart för föreningen att uppgörelsen skulle få betydelse. För SAF kan den vaga formuleringen av Verkstadsavtalet inte uppfattas som förenligt med föreningens egen starka hållpunkt gentemot §23 och arbetets frihet. Det var alltså önskvärt att skaffa en egen uppgörelse.

Med SAFs starkt centraliserade organisation är det heller inte märkligt att man försöker driva igenom en överenskommelse på så hög nivå som möjligt. LO blir den naturliga motparten, även om organisationen inte formellt har någon rättighet att förhandla för sina medlemmars räkning. Det är därför lockoutvapnet blir av så stor vikt för SAF. Med ett lockouthot kan LO tvingas sätta press på sina medlemmar. En bred lockout skulle ju medföra en ekonomisk press på Landsorganisationen.

6.2 Vad blev resultatet av kompromissen?

Den mest uppenbara effekten av kompromissen kan verka vara erkännandet av föreningsfriheten. Faktum är att föreningsfriheten torde vara erkänd av båda parter redan i och med att förhandlingarna upptas. Från LOs sida fanns för det första redan verkstadsavtalet. För det andra var för båda

föreningarnas del syftet med överenskommelsen att sluta ett avtal med motparten. Detta innebär i sig att man av nödvändighet erkänner sin motpart.

Mer komplicerade är styckena om arbetets frihet och §23. Klausulen är nästan exakt som den i det danska Septemberförliket från 1899, men skillnaden är att då det danska avtalet blev grundande för landets arbetsrätt medför decemberkompromissen bara vidare strider, även om formuleringen återkommer i nästan alla senare avtal.

För det första bör beaktas decemberkompromissens karaktär. Rent formellt ledde förhandlingarna till ett lösningsförslag för de stridande parterna, alltså en slags medling. Men avtalet får större betydelse än så. I viss mån accepteras LO som partsslutande av alla inblandade, LO tvingar igenom det slutgiltiga förslaget hos fackföreningarna, eller tillåts göra detta. Det råder alltså ingen tvekan att LO av sina medlemmar genom avtalet ges en större kompetens än föreningen enligt sina stadgar hade.

Att ingen av sidorna var helt nöjd med uppgörelsen ligger väl i en kompromiss natur. Men då det kan tyckas att fackföreningarna, kanske särskilt efter de förtydliganden LO var tvunget att erkänna i Januari, inte vann speciellt mycket alls på kompromissen var ändå kritiken från SAFs delägare mot avtalet större. Arbetsgivarföreningens i övrigt principfasta förhållningssätt gentemot arbetets frihet innebar att dess medlemmar inte kunde acceptera några avkall på denna.

Avslutningsvis kan jag säga att det står klart att decemberkompromissen förändrade landskapet för den svenska arbetsrätten och även om det tog tid banade denna första förhandling väg för avtalet 1938.

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

Adlercreutz, Axel: *Kollektivavtalet studier över dess tillkomsthistoria*, Lund 1954

Casparsson, Ragnar: *LO under fem årtionden del I, 2:a upplagan*, Stockholm 1951

Eklund, Per: *Rätten i klasskampen. En studie i rättens funktioner*, Stockholm, 1974

Kjellberg, Anders: "Arbetsgivarstrategier i Sverige under 100 år". I: *Arbejdsgivere i Norden. En sociologisk analyse af arbejdsgiverorganisering i Norge, Sverige, Finland og Danmark*, Köpenhamn, 2000

Lohse, Lennart: *Arbetsgivarnas inställning till föreningsrätt arbetarskydd och arbetstid i statsvetenskaplig belysning*, Stockholm 1963

Myrman, Yngve: *Makten på arbetsmarknaden 1905-1907. En studie av de icke-socialistiska arbetarna som faktor i arbetsgivarpolitiken*, Stockholm 1973

Schiller, Bernt: *Storstrejken 1909. Förhistoria och orsaker*, Göteborg, 1967

Westerståhl, Jörgen: *Svensk fackföreningsrörelse. Organisationsplan Verksamhetsformer Förhållande till staten*, Stockholm, 1945

Källor

Riksdagstryck

Första Kammarens protokoll 1889

Första Kammarens protokoll 1893

Andra Kammarens protokoll 1889

Andra Kammarens protokoll 1892

Andra Kammarens protokoll 1899

Lagutskottets utlåtanden 1892

Lagutskottets utlåtanden 1893

Lagutskottets utlåtanden 1899

Propositioner och motioner

Prop. 1889:44

Prop. 1893:24

Mot. 1899:II:28